

УДК 821.161.2-14.09 (099)

*Ганна Токмань
(Переяслав-Хмельницький)*

ЛІРИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ МОТИВУ ЩАСТЯ У ЗБІРЦІ ГРИГОРІЯ СКВОРОДИ "САД БОЖЕСТВЕННЫХ ПЬСНЕЙ"

Статтю присвячено дослідженню мотиву щастя у поетичній збірці Григорія Сквороди "Сад божественных песнѣй". Автор вивчає філософські смисли, образи, поетику пісень. Дослідник застосував текстуальний метод аналізу поетичного тексту. Увагу зосереджено на думках про сутність щастя і переживаннях суб'єктивним "Я" щасливих моментів життя. Як ключову використано категорію художнього простору.

Ключові слова: лірика, мотив щастя, філософський смисл, образ-переживання, поетика, художній простір.

Статья посвящена исследованию мотива счастья в поэтическом сборнике Григория Сквороды "Сад божественных песнѣй". Автор изучает философские смыслы, образы, поэтику песен. Исследователь использует текстуальный метод анализа поэтического сочинения. Внимание сосредоточено на мыслях о природе счастья и переживании субъективным "Я" счастливых моментов жизни. Ключевой избрана категория хожественного пространства.

Ключевые слова: лирика, мотив счастья, философский смысл, образ-переживание, поэтика, художественное пространство

The article investigates the motive of happiness in the Hryhory Skovoroda's collection of poems "The Garden of Divine Songs". The author examines the philosophical meanings, images, poetry of songs. The researcher used a textual analysis of the poetic text. Attention is focused on thoughts about the nature of happiness and feelings of subjective "I" for the happy moments of life. The artistic space is used as a key category.

Key words: lyrics, the motive of happiness, philosophical sense, the image-experience, poetry, art space.

Проблема щастя глибоко і багатоаспектно досліджується в психології та філософській антропології. У світі поезії вона також є однією з провідних. Найчастіше поети пишуть не про сутність щастя і навіть не про його переживання, а про його неувільність чи відсутність, передають свою тугу за цим омріяним станом або журяться через те, що він проминув. Григорій Скворода є винятком, бо він створив власну теорію щастя і виклав її у філософських та художніх творах. У збірці "Сад божественных песнѣй, прозябший из зерн Священнаго писання", укладеній близько 1785 р., виявились усі грані його таланту – філософський, педагогічний, богословський, але передовсім, природно, поетичний. Тож і мотив щастя, що є одним з провідних у книжці, містить філософські сентенції, повчальну спрямованість, християнську аксіологічну основу, але в основному – ліричне вираження індивідуального екзистенційного стану, власних неповторних розмислів і почуттів. Синтез цих складників дав високохудожні неповторні мистецько-софійно-педагогічні твори, які є видатним явищем вітчизняної культури.

"Сад божественных песнѣй" багатоаспектно розглядався в науці, проте текстуального системного вивчення мотиву щастя в його віршах ще не проводилось. Застосовуємо текстуальний аналіз, виходячи з погляду на збірку як на структурований текст, спробуємо розкодувати філософські смисли і схарактеризуємо поетикальні особливості мотиву щастя у піснях – за порядком розташування їх у збірці.

Літературознавець Л.Ушкалов у своєму семінарію, присвяченому Г.Сквороді, уклав, поряд з іншим, бібліографію теми щастя у сквородинознавстві і стисло визначив місце поняття у спадку мислителя, зокрема він пише: "Одним із найважливіших понять філософії Сквороди є щастя. Недаром науку Сквороди зазвичай розглядають у рамках евдомоністської традиції. Для нашого філософа щастя – це справжня *causa finalis* усіх людських помислів, почувань та дій" [6, с. 698].

Філософ М. Попович побачив гуманність Сквородинівської концепції щастя у тому, що воно, на його думку, "досягне завжди, скрізь і для кожного" [4, с.230]. Це, вважаємо, дещо абсолютизоване твердження, адже поет не виключає лиха, яке гірко переживає людина, зокрема й суспільного – втрати вольності, здирництва чиновників тощо. Проте за відсутності біди індивід сам творить веселість своєї душі. На матеріалі різножанрових творів М.Попович визначив грані щастя сквородинівської людини, а саме: прорив до граду небесного в душі, блаженство єдності людини з Богом, радість самопізнання і правдивого вибору, щастя сродної праці, позбавлення внутрішнього пекла непевності, оптимізм, уміння скинути баласт побутування [4].

Ігор Ісіченко прочитав у піснях заперечення гедоністичного розуміння щастя, адже Сквородинівське його осягання значно ширше і принципово інакше, він стверджує: "Перемога над гріхом, освятна присутність Бога чинить душу вічно квітучим Божим садом. Її гнітить спроба втиснення в рамки, накладені суспільними стереотипами й гедоністичними зацікавленнями" [2, с.61].

Лірика як така виражає особистісний рівень сприймання світу і філософування про нього, тож у піснях Г.Сквороди, у контексті всієї його творчості, найяскравіше, найбезпосередніше потверджено "суто індивідуальний, персоналістський шлях пошуків" щастя, про який як принциповий для автора пише М.Попович [4, с.221]. Спробуємо пройти стежкою щастя по "Саду..." Г.Сквороди, зосередивши увагу на ліричній природі художнього тексту.

Збірка віршів Г.Сквороди складається з 30 пісень, а лексема щастя використана у кількох з них; поряд з нею у ролі контекстуальних синонімів прочитуємо такі вирази, як "вѣчна радість", "жизнь увеселенна", найкраща "выгода", "жизнь свята", "веселіє сердечное", "ведро мнѣ", "сердечная сладость". Поет розкриває їхню сутність шляхом поетичного розмислу та завдяки талановитому образному втіленню.

"Піснь 2-я" твориться автором із зерна: "По землѣ ходяще, обращеніє имама на небесѣх", і надалі читач розуміє, що простір щастя не може обмежитися земними реаліями людського життя. "И, по землѣ ходя, вселися на небесах", – парадоксально виражає свою думку Г.Скворода, посилаючись на чисті слова апостола Павла. Поет створює образ вічної радості, це – образ-емоція, близький за семантикою до щастя. Автор закликає читача поспішити долучитися до чистоти і мудрості горнього граду, застосовуючи асоціацію з бистропарним орлом.

Спѣши жь во вѣчну радость крыльми умными отсель,
Ты там обновиш радость, как бистропарный орел [5, с.38].

Епітет крыльми умными засвідчує єдність емоційного і раціонального у сквородинівському погляді на щастя, адже, щоб здобути переживання цієї бажаної емоції, слід осмислити її сутність і усвідомити шлях до неї. І все ж поет-філософ бачить обмеженість можливостей людини у раціональному способі осмислення шляху до требаженного, тому завершує свій поетичний розмисел-пошук риторичним запитанням: "О требаженна стать, всего паче словесе! // Кто в свой ум может взять, развѣ сшедый с небесе?" [5, с.38] Вірш художньо показує не саме щастя, а шлях, яким треба простувати до нього – це внутрішній шлях духовного сходження.

Уперше в збірці автор вживає лексему щастя у третій пісні: у контексті прекрасного весняного пейзажу звучить афористично висловлена думка: "Щаслив тот и без утѣх, кто побѣдил смертний грѣх" [5, с.39]. "Сад божественных песнѣй" у цьому творі набуває образного втілення як простір реального, земного розквітлого саду. У пісні поєднуються

щасливий емоційний стан ліричного героя, виражений через захоплено й замилено написаний пейзаж ("Весна люба, ах, пришла! Зима люта, ах, прошла! // Уже сады расцвѣли и соловьев навели" [5, с.38]), і його раціональний розмисел про можливість весняної радості в душі тільки за умови перемоги над гріхом. Автор називає те (гріх), що не дасть радості вповні опанувати душу, підкреслює, що без перемоги над гріхом щастя неможливе.

У пісні 9-й Г.Сковорода пише про індивідуальний характер пошуків щастя та його різночитання. З одного боку, прагнення бути щасливим притаманне всім, з іншого, кожен по-своєму уявляє цей стан і шукає власний шлях до нього. З гумором поет підмічає: "Тот овец любит, а тот козлов" [5, с.45], – і довірливо ділиться з читачем власною мрією:

Так и мнѣ вольность одна есть нравна
И безпечальный, препростый путь [5, с.45].

Індивідуальна формула щастя Сковороди, виражена в цій пісні (вольність і безпечальна, препроста путь), сконденсовано виражає думки багатьох його творів – ідеї свободи, оптимізму, простоти (у сенсі як простування життям, так і простого побутування). Автор удається до мариністики, малюючи асоціативну картину мандрів людини по щастя: "Тот на восточный, сей в вечерній край // Плывет по щастье со всѣх вѣтрил..." [5, с.45]. Глибоке розуміння людської природи приводить до твердження про невід'ємність для неї як прагнення до щастя, так і особистого характеру його пошуків. Ідучи за Біблією, поет кпить з цієї ознаки людської природи, проте заперечити її не може, тож змальовує яскраво, емоційно, з використанням гумористичних фольклорних елементів.

У збірці "Сад божественных песнѣй" Г.Сковорода зображує два складники людського щастя: земний і небесний. Обидва залежать від самої людини, її розуму, цінностей, вчинків. Ю.Барабаш, проаналізувавши низку різножанрових творів Г.Сковороди, зокрема й пісні із його "Саду...", доходить слушного висновку, що має екзистенціалістський, сартрівський сенс: "Сковорода вірить у людину, гуманізм його активний, погляд на проблему щастя достатньо оптимістичний. Урешті-решт свою долю людина вибирає сама, у цьому ж і її відповідальність" [1, с.209].

У пісні 12-й поет розвиває думку про свій земний складник щастя, поетичну формулу якого сформулював у дев'ятій пісні, і застерігає, що земне не вичерпує його вповні. Ліричний герой твору звертається до зеленої діброви, як до матері, відмовляється від принад городу багатого та інших яскравих спокус. Думка про безпечальну, препросту путь конкретизується у запереченні-твердженні "Ничего я не желатель, кромѣ хлѣба да води", а любов до вольності уточнюється як воля свята. Найвищу радість для себе він убачає у поєднанні особистих уподобань (спокій, свобода, природа, просте побутування) з біблійною перемогою над гріхом, що є духовною вимогою до всіх людей:

А естли до сих угодій и грѣх еще побѣдитъ,
То не знаю, сей выгоды возможет ли лутче быть [5, с.50].

"О дуброва! О свобода!" – вигукує ліричний герой, не протиставляючи, а гармонізуючи індивідуальні нахили людини і християнські моральні вимоги. Саме у цій гармонії він убачає можливість найкращої "выгоды", тобто щастя, для людини.

У низці віршів Г.Сковорода не розмірковує про щастя, а образно передає його переживання. Так, у пісні 13-й щастя є сутністю емоційного наповнення тексту. Про це свідчать захоплені звертання до зелених полів та вод потоків чистих, любовно виписані образи жайворонка і солов'я, враження від музики, якою звучить повітря, вітання світла на сході сонця. Відчайдушний вигук-висновок: "Пропадайте, думы трудны, // Города премноголюдны!// А я с хлѣба куском умру на мѣстѣ таком [5, с.51], – підтекстово виражає переживання нарешті знайденого щастя та рішучість його зберегти.

Щастя як божа благодать, яку Господь дає смиренним, зображене у пісні 18-й. Протиставлені у вірші образи явора над горою і вербочок, що шумлять низько, допомагають поетові проростити біблійне зерно, дане в епіграфі, і привести читача до думки про тихе, тобто відповідне індивідуальній природі ліричного героя, щастя.

А я буду себѣ тихо

Коротати мильї вѣк.
Так минет мене все лихо,
Щастлив буду человек [5, с.58].

Тут автор називає ще одну, може, найголовнішу ознаку щастя: обминання людини лихом. Народна мудрість про те, що щастя – це відсутність нещастя, відлунне у Сковородинівських поетичних рядках, потверджуючи його народний погляд на цю вічну проблему людського існування.

На питання, як уникнути лиха, як захиститися від нього, дає відповідь пісня 20-та. Треба звести у своїй душі храм – він і стане надійною фортецею від зла:

Сей свят град бомб не боится,
Ни клеветничіих стрѣл,
И хитрых мин не страшится,
Всѣгда цѣл и не горѣл [5, с.60].

Щоб відчутти щастя, треба передовсім уберегтися від лиха, яке Г.Сковорода змальовує, поєднуючи моральні категорії ("клевета" (наклепи), хитрість) з воєнною лексикою (бомби, стріли, міни). Непорочність, невинність, любов не лише до друзів, а й до ворогів, готовність до самопожертви задля інших виявляються у світі поезії Г.Сковороди надійними стінами проти зла.

Центральною у розвиткові мотиву щастя в збірці "Сад божественных песнѣй" є пісня 21-а. Уже в епіграфі-зерні до твору використано поетику художнього простору, адже ставиться питання: "гдѣ пасеши, гдѣ починаєши в полудни?" [5, с.60] Починаючи власний текст, автор розвиває просторове бачення світу, риторично запитуючи: "Щастіє, гдѣ ты живеш? Горлицы, скажите! // В полѣ ли овцы пасеш? Голубы, взвѣстите!" [5, с.60] Запитання, що відображає віковічне прагнення людини знайти блаженство на землі, звернено до птахів, які асоціюються з Божим Духом. Неповторно, по-сковородинівському поєднуються релігійні алюзії і просте побутування українського селянина.

Рефреном у вірші лунають слова, звернені безпосередньо до щастя:

О щастіє, наш ясный свѣт,
О щастіє, наш красный цвѣт!
Ты мати и дом, появися, покажися! [5, с.60]

Поет співає гімн щастю, воно для нього світло, квіти, мати, дім – усе найкраще й найдорожче для людини. Ліричний герой вірша прикликає свого таємничого адресата, прохає хоча б показатися, привідкрити таємницю своєї сутності. Проте щастя мовчить, затаюючись у невідомому просторі. Тоді наш питальник звертається до книжників, але вони так само "нѣми", як і птахи. Твір набуває драматизму, пошуки щастя не призводять ні до чого, ніхто не говорить, "гдѣ есть мать, мы же всѣ не вѣмы".

Найбільшого драматизму розповідь набуває тоді, коли герой-шукач впадає у відчай, переконавшись у відсутності щастя скрізь, куди звертався його погляд. Вислів "Щастія нѣт на землѣ, щастія нѣт в небѣ" сприймається майже трагічно, читачеві здається, що пошуки виявилися марними і продовжувати їх немає сенсу. Проте наполегливий герой пісні не збирається їх припиняти, він залишає читачеві надію: "индѣ искать требѣ". Відтак прощання з небом, землею, місяцем і зірками, де щастя не виявилось, лунає бадьоро і безжурно: "небо, земля и луна, звѣзды всѣ – прощайте! // Всѣ вы мнѣ – гавань дурна, вперед не ожидайте" [5, с.62]. Звернімо увагу на асоціацію з морською подорожжю, створену за допомогою лексеми гавань: плавання триватиме, його мета – інша гавань, та, на березі якої живе щастя, у чистоті віри.

Подорожній Г.Сковороди знаходить щастя у просторі "вышше небес, вышше гор". Образ щастя у вірші персоніфіковано і подано очима ліричного героя, який його бачить і чує:

Сладость его есть гортань, очи голубины,
Весь есть любовь и Харрань, руцѣ кристаллины [5, с.62].

Продовження біблійної поетики у вірші є виразно бароковим: автор удається до контрастних поворотів, заперечень, виражає духовність спілкування з прекрасним братом,

передає силу його погляду, який "воскриляет" і "оперяет", підносячи людину до рівня свого простору. Ідеться вже не про фізичний простір землі і неба, а про духовні площини існування, саме в них живе щастя.

Відбувається високохудожня інтимізація образу щастя. Після його захопленого портретування автор описує омріяну розмову з ним, що є розв'язкою історії подорожі ліричного героя пісні. Д.Чижевський визначив основним у Г.Сковороди шлях "внутрішньої" людини, той, "де б дійсна людина звільнювалася від своєї зовнішності та стала рівна "своєму батькові", Богові, – це є шлях обоження" [7, с.162]. Науковець зауважує: "До теми обоження наближується твердження про "приятелювання" з Богом" [7, с.163]. У аналізованій пісні читаємо:

Сядем сѣбѣ, брате мой, сядем для бесѣды.
Сладок твой глагол живой, чистит мнѣ всѣ бѣды.
О щастіе, мой свѣт ясный,
О щастіе, мой цвѣт красныи!
Ты – мати и дом, днесь ты вижу, днесь ты слышу. [5, с.63]

Г.Сковорода не називає у цій пісні Бога, проте його образ виникає як алюзія під час сприймання читачем образу мудрого поетового співрозмовника. Божий глагол допомагає втишити всі біди, тобто зробити людину щасливою – така проста логіка Г.Сковороди. Екзистенційний характер має заміна займенника у ході розгортання тексту: замість займенника наш ("О щастіе, наш ясный свѣт...") використано мій ("О щастіе, мой ясный свѣт..."), певно тому, що щастя відкрите для всіх, проте дійти до нього можна лише індивідуально, адже шлях треба подолати передовсім у внутрішньому просторі власного "Я".

Автор талановито обрамлює твір, застосовуючи поетику художнього простору. На початку пісні герой запитував: "Щастіе, гдѣ ты живеш?", у кінці називає пошуковане місце, підкреслюючи неможливість перебування щастя в іншому, низькому просторі мирських, згубних людських пристрастей. "В полдень ты спиш на горах, стадо пасеш в кринах, // Не в Гергесенских полях и не в их долинах" [5, с.63]. І читач розуміє, що йдеться вже не про землю й небо, а про духовну височину, до якої слід піднести свою душу й життя, щоб спромогтися на очищувальну від лих розмову зі щастям.

Близьким до мотиву щастя у "Саду божественных песнѣй" є мотив спокою, до якого людина Сковороди також прагне, сутність якого теж намагається зрозуміти. Можна стверджувати, що спокій є одним зі складників щастя у поетичній концепції автора. "Піснь 24-я", по-перше, спонукає читачів не бути надто амбітними; по-друге, цінувати душевний спокій, не заздрити, бо чаша радості існує для всіх.

Будьмо тѣм, что Бог дал, ради, разбиваймо скорбѣ шутя,
Полно нас червям снѣдати, вить есть чаша всѣм людем [5, с.66].

Поет-філософ закликає читача знайти свою частку щастя, даровану саме йому Богом, для цього він має виявити мудрість, уважно подивитися навколо, оцінити те, що має, що близьке йому за народженням, за своєю природою.

Поет традиційно для українців зичить щастя тим, хто рушає в дорогу, такі напуття зустрічаємо у піснях 25-ій і 26-ій. У першій з названих пісень зичить зберегти талан – "Щастлив сей отход благословит вход" – стосується отця Гервасія Якубовича, котрий переїздив з Переяслава до Білгорода; у другій побажання "І продовжи ему щастлив вѣк" адресоване єпископові Івану Козловичу, "входящему во град Переяслав".

"Піснь 28-я" підносить емоцію "вѣчного веселія", яка під пером Сковороди, як і "радость вѣчна", і найкраща "выгода", близька до щастя. Автор підкреслює кончу необхідність для людини переживання веселія. Цей стан душі важливіший за зовнішні ознаки успіху. Будь-які екзотичні мандри, влада, довголіття, багатство, переможні загарбницькі битви, наукові здобутки самі по собі не дадуть щастя: "Что тебѣ то помогает, // Аще внутрь душа рыдает?" [5, с.71]. Г.Сковорода у різноманітних образах наголошує на думці про перебування щастя не зовні, а в душі людини. Якщо душа ридає, значить у її

просторі чогось бракує, там панує зла воля. Ліричний герой твору називає того, хто зупинить ридання душі й подарує райську радість.

Боже! О живый глагол! Кто есть без тебе весьол?
Ты един всѣм жизнь и радость,
Ты един всѣм рай и сладость! [5, с.72]

Тлумачачи паралельно розуміння щастя у Біблії та у творчості Г.Сквороди, Є.Глева підкреслює тотожність понять щастя і блаженства для філософа. Науковець пише: "...йдеться про блаженство, яке людина одержує за допомогою ласки Божої, на що постійно наголошує Скворода, зазначаючи, що лише впертість та гордість перешкоджає людині отримати Божу ласку" [2, с.149].

Поезія Григорія Сквороди надзвичайно оптимістична, радісна, весела. Вона дарує людині надію, упевненість у своїх силах, зокрема у власній внутрішній силі здобути щастя. Це щедра поезія, адже її ліричний герой прагне поділитися мудрістю, знанням шляхів до вічної радості. Він не одягає окуляри з рожевими скельцями, дивлячись на світ – як довкілля, так і світи людських душ навколо. Поет бачить усі лиха й зла – зовнішні і внутрішні, джерелом їх вважає знівечені душі, перетворені самими людьми на тюрму, грязь, "пещь ада", і хоче допомогти нещасним. Зі свого поетичного слова він робить читачеві місточок до Божого "глаголу", в індивідуальному спілкуванні з яким і вбачає джерело веселія для людини.

Бог дав щастя кожному, лише треба його розпізнати: уважно прислухавшись до себе, знайти те, що тобі легко й весело робити в житті. Тоді ти здобудеш гармонію зі вселенною і радісно співатимеш подяку Богові, бо виконаєш його закон: "Что нужность не трудна, что трудность не нужна" [5, с.72]. Закон щастя один у Всесвіті, він – Божий, а відтак добрий для людини, слід лише усвідомити й зреалізувати його у власному житті.

В останній, 30-ій, пісні "Саду..." поет наголошує на тому, що потреба щастя природна для людини, адже її вік такий короткий. Ліричний герой пісні звертається із закликом до життя: "Будь сладкая жизнь!" [5, с.74]. Він аргументує свою думку про необхідність отвергнути печалі від супротивного: той, хто журиться, ніби за життя лежить у труні, сам відмовляється від існування. Мудрій людині потрібно інше: "Ах, утѣха и радость! О сердечная сладость!" [5, с.74] Поет вживає ще один образний вислів, що є контекстуальним синонімом до лексеми щастя – "жить в сласти", уточнюючи, що йдеться про сладість сердечну, яку дарує життя, красне добротою.

У цій та інших піснях автор поєднує протилежні емоції – смуток і радість: "сладко грусть терплю". Духовним опертям для ліричного героя ("камень твердый") є Бог миросердый, адже "Он жив, не умирая" [5, с.74]. Парадоксальність думки Г.Сквороди відбилася й на його поетичному тлумаченні щастя. Д.Чижевський побачив парадоксальність сквородинівського розуміння щастя у радісному співпереживанні мук Ісуса Христа, він пише: "Парадоксія, до якої Скворода загострює своє розуміння спокою та миру, полягає в тому, що субота є власне наслідуванням Христа, страждання, "святкувати суботу" – бути "співрозп'ятим" із Христом" [7, с.167]. У 15-ій пісні ліричний герой просить як про щастя: "Даждь мнѣ с тобою праздновать суботу, // Даждь мнѣ ходитъ в твои слѣды, // Даждь новый род сей побѣды, // О сыне Давидов!" [5, с.54]. Щастя вимагає духовної праці, аж до страждання, бо саме такий шлях веде до небесного граду.

Збірка "Сад божественных песнѣй" завершується строфою, що містить підтекстовий мотив щастя, адже, по-перше, лунає завзятий, рішучий, відчайдушно веселий заклик до читача: "Плюнь на гробныя прахи и на дѣтскія страхи" [5, с.75], який називає те, що заважає бути щасливому – постійна ляклива гадка про смерть; по-друге, згадуються ті, хто став для поета зразком мудрого ставлення до життя – Епікур і Христос. Постання поряд цих імен персоніфікує смисл мотиву щастя у збірці "Сад божественных песнѣй", уособлює поєднання у ньому життєвої насолоди (для кожного своєї, відповідної природі) і переживання спілкування з Богом (спільного для всіх щодо сутності духовних цінностей, проте завжди індивідуального у діалозі).

Отже, в "Саду..." Г. Сковорода мотив щастя є одним з провідних, він створює світлу, оптимістичну тональність збірки, насичує її емоціями веселості, радості. Спостережено єдність емоційного і раціонального у авторовому погляді на сердечну сладость. Щастя має подвійний смисл: воно відповідає індивідуальній природі людини і є наслідком екзистенційного прийняття Божого глаголу. Ліричний герой збірки розуміє власну природу і відповідно до неї вбачає своє щастя у вільному, простому, спокійному побутуванні на лоні рідної природи. Він довірливо розповідає читачеві про власний шлях й у інший простір, "вышше небес", де можна сісти до братської розмови з Богом. Автор майстерно використовує поетику художнього простору в три способи: створює за допомогою пейзажу реальний впізнаваний натурпростір; подає ірреальний простір існування Божого "глаголу"; основним же у віршах про щастя є внутрішній простір "Я" ліричного героя. Поет зображує духовні мандри людини з доланням перешкод – завищених амбіцій, потягу до розкошів, екзотики, влади. Для подорожнього щастя, врешті, виявляється розташованим у двох просторах: реальному – полів і дібров, і духовному – Божого "глаголу". Для віднайдення першого слід заглянути у своє "Я" і зрозуміти його. Для досягнення другого – подолати перешкоди, перемогти гріх, пройти душевним шляхом очищення.

У віршах поряд з філософськими роздумами, виражено переживання щасливих миттєвостей життя, в яких переважають захоплене спілкування з природою та внутрішній спокій людини, котра здобула непроминальні духовні цінності. Мальовничим пейзажам притаманна діалогічність і символізація образів. Настрій радісного стишення й умиротворення виражено за допомогою віддзеркалення в природі суб'єктного "Я" лірики, а також його спілкування з персоніфікованими абстрактними поняттями, дорогими серцю – свобода, покой, щастя, живий глагол. Біблійна, культурологічна, фольклорна інтертекстуальність, барокова поетика, присутність філософського й педагогічного дискурсів у ліричному творі, оригінальна індивідуальна інтонація висловлювання думок та емоцій притаманні мотиву щастя у збірці "Сад божественных песнѣй" Г.Сковорода.

Список використаних джерел

1. Барабаш Ю. "Знаю человека..." Григорий Сковорода: Поэзия. Философия. Жизнь / Барабаш Ю. – М. : Худ. лит., 1989. – 335 с.
2. Глева Є. Онтологічний образ людини в творчості Григорія Сковорода / Глева Є. – К. : Вид. ТОВ "КММ", 2006. – 256 с.
3. Ісіченко Ігор, архієпископ. Сакральний простір "Саду божественних пісень" Григорія Сковорода / Ісіченко І. // Слово і час. – 2013. – №1. – С.52-62.
4. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи / Попович М. – К. : Майстерня Білецьких, 2007. – 256 с.
5. Сковорода Г. С. Сад божественных пѣсней. Вірші, байки, діалоги, притчі / [упоряд., авт. передм. та приміт. Б. А. Деркач.] / Сковорода Г. С. – К. : Дніпро, 1988. – 319 с.
6. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: Семінарій. / Ушкалов Л. – Харків : Майдан, 2004. – 876 с.
7. Чижевський Д. І. Філософія Г. С. Сковорода / [підготовка тексту й передне слово проф. Л.Ушкалова] / Чижевський Д. І. – Харків : Прапор, 2004. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 14 січня 2013 року